

HARULDANE RAAMATULEID EESTI KIRJANDUSMUUSEUMI ARHIIVRAAMATUKOGUST

Eesti raamatu lugu on juba mitu korda kirja pandud ja raamatudki korduvalt läbi sõelutud ning eesti rahvusbibliograafias registreeritud. Vanema perioodi osas on ilmunud „Eestikeelne raamat 1525–1850” (2000) ja „Eesti trükise punane raamat I, 1535–1850” (2006). Praegu on mitme asutuse ühisprojektina töös vanemate eestikeelsete raamatute digiteerimine. Selle käigus kontrollitakse veel kord üle Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogus leiduvad trükised.

Läinud aasta viimasel tööpäeval vaatasime Nõo õpetaja Johann Benjamin Sczibalsky (1728–1797) raamatut „Nelli Kristusse Kannatusse-Juttussid nink Mõnne Kannatusse-Laulu, Tarto marahwa tullus, trükkida antu. Pölzamaal, Grenziusse kirjuga”, 1788 (kohaviit A 2437). Raamat kujutab endast restaureeritud nahkpuukaantega konvoluuti, mis kannab templijärjendit SIC. SOC. STUD. ESTANORUM. DORPATENS, olles kuulunud seega EÜS-i raamatukokku. Sczibalsky raamatu lõppu on köidetud tiitelleheta ja pealkirjata 44-leheküljeline trükis. Seda lisa noteerib küll ka „Eestikeelne raamat 1525–1850”, kuid ei ütle midagi lähemat teksti kohta (Eestikeelne raamat 2000: 248). Arhiivraamatukogu kataloogides ja ka bibliograafia koostajatel oli jäänud seni see raamatuke tuvastamata. Tegemist on vennastekoguduse tartukeelse lauluraamatuga, millel puudub tiitelleht, pealkiri, autor ja ilnumiskoht. See väike raamatuke on

tuntud tingliku pealkirjaga *Common Prayer* ehk Üldine palveraamat, mis bibliograafia väitel ilmus Barbys 1747. aastal (rahvusbibliograafia kirje RB 191). Vennastekoguduste lauluraamatutega pole meie raamatulool vedanud, need on enamasti ära korjatud, keelatud-hävitatud ja seetõttu üliharuldased. Neist on säilinud Eestis ainult mõni üksik raamat, nagu Christoph Michael Königseeri „Mõnne illusa waimolikko Laulo” (1759), mille täielik eksemplar asub Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogus. Nii on ka *Common Prayer*’iga, mille kahte eksemplari hoitakse hoopis Vennastekoguduse Arhiivis Herrnhutis Saksamaal. Seni sai selle trükisega tutvuda üksnes mikrofilmi vahendusel Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu Baltica kogus.

Raamatuke kuulub vennastekoguduse keeluperioodi alguse sõelumisaega (1743–1750), mida iseloomustab vaimne joovastus ja ekstaas, täielik andumus ja põlev armastus Kristuse ning tema haavade ja kannatuste vastu. See suund sai alguse liikumise juhust Nikolaus Ludwig von Zinzendorfist ja selle ideaalid levisid Herrnhuti saadikute vahendusel ka Läänemere kubermangudesse ja nakatasid ka siinsed vennastekogudused. Lihtsate talupoegade südameid täitis Kristuse ihuliku lähedaloleku õndsustunne ja kirklik armastus tema vastu, mille üheks väljenduseks oli laulude loomine ja laulmine (lähemalt vt Ilja 2000: 41–60). Rudolf

Põldmäe on seda vennastekoguduse sõelumisaega nimetanud koguni usu-märatsuslikuks.

Selle sõelumisajastu olulisim trükimälestis ongi *Common Prayer*. Juba Gustav Suits, kes esimesena selle raamatukese Herrnhutis avastas ja meie kirjanduslukku tõi, märgib, et raamatuke trükiti Marienbornis, mitte Barbys 1747. aastal ja selle teksti trükkijaks oli tõenäoliselt eestlane Karl Hansen, kes töötas sealses trükikojas alguses ladujana ja hiljem trükikoja juhatajana (Suits 1935: 80; Ilja 2000: 51–53).

Et lauluraamatul koostaja või autor puudub, on nii R. Põldmäe kui ka Voldeemar Ilja¹ teksti autoriks arvanud Matthias Friedrich Hasset (1717–1777), kes oli töötanud Urvaste koguduse õpetaja Johann Christian Quandti (1704–1750) abilise ja koduõpetajana (1740–1750). Hasse oli Lõuna-Eesti tuntuim vennastekoguduse tegelane, kes oli õppinud selgeks tartueesti keele. Sõelumisperioodil viibis ta mõnda aega Saksamaal ja Hollandis, kus nakatus sealsest uuest äärmussuunast. R. Põldmäe arvates võis Hasse raamatu koostamisel kasutada nii enda, J. C. Quandti kui ka teiste hernhuutlaste materjale, isegi eestlaste tõkeloomingut (Põldmäe 1940: 26). Siinne talurahvas võttis Hasse omaks ja ka ta ise suhtus soojalt eestlastesse (lähemalt Ilja 2002: 206–210).

Et tegemist oli vennastekoguduse keeluaajaga, toimus raamatu väljaandmine ja levitamine Lõuna-Eestis täiesti salaja. Esimesed raamatud võeti kasutusele 1747. aasta esimesel poolel ja neid jagati usaldusväärseile koguduse juhtivjõududele. Koos Hasse tagasitule-

kuga 1747. aasta sügisel hakati raamatut rohkem levitama. Raamatu trükiarv pole teada, ent suur ei saanud see olla, sest asja tuli saladuses hoida. Et Zinzendorf lõpetas valju käega sõelumisaja, oletab Põldmäe, et raamatuke heideti kõrvale. Läti samasugune lauluraamat keelati. Eestikeelse raamatu kohta pole küll sääraseid andmeid leitud, ent see ei välista võimalust ka selle keelamisest. Igasugused teated *Common Prayer*'st kaovad, alles G. Suits toob selle trükise kultuurilukku tagasi.

Raamat sisaldab 58 erineva pikkusega laulu, mida R. Põldmäe nimetab haavade- ja vereluuleks. Ta on andnud nendest ülevaate ja ka sisulise analüüsi, mille märksõnadeks on mänglevus, pildirikkus, joobumus, ei puudu ka iroonia ja pisut pornograafiatki (lähemalt Põldmäe 1940: 30–32).

Arhiivraamatukogus leiduv eksemplar on üldiselt hästi säilinud, üksnes leheküljed 5 ja 6 on poolenisti kahjustatud ning siin-seal algusrida loetamatu. Nüüd võib raamatuga tema ehedal kujul tutvuda Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogus ja lähitulevikus loodetavasti elektronkataloogi ESTER kaudu eesti kultuuripärandi digitaalarhiivis DIGAR.

Ei saa ka päris kindel olla, et konvoolutide ülekontrollimisel veel midagi huvitavat eesti raamatulukku ei lisandu.

Artikkel on valminud ETF-i sihtrahastatava teema „Kultuuriloo allikad ja kirjanduse kontekstuaalsus” (SF 0030065s08) raames.

¹ G. Suits raamatu esmaleidjana autori või koostaja küsimust ei puudutanud.

VELLO PAATSI,
AVE PILL

Kirjandus

- Eestikeelne raamat 1525–1850. Toim E. Annus. Tallinn: Eesti Akadeemiline Raamatukogu, 2000.
- Eesti trükise punane raamat I, 1535–1850. Koostajad K. Aru, K. Konsa, T. Reimo, M. Siiner. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, 2006. CD-ROM.
- Ilja, Voldemar 2000. Vennastekoguduse (herrnhutluse) ajalugu Eestimaal (Põhja-Eesti) 1744–1764. II. Tallinn: Logos.
- Ilja, Voldemar 2002. Vennastekoguduse (herrnhutluse) ajalugu Liivimaal (Lõuna-Eesti) 1729–1750. III. Tallinn: Logos.
- Põldmäe, Rudolf 1940. M. Fr. Hasse ja usuliialduslik „sõelumisaeg” Lõuna-Eesti vennastekogudustes. – Eesti Kirjandus, nr 1, lk 16–35.
- Suits, Gustav 1935. Vanemast vennastekoguduse kirjandusest. Raamatu osa Eesti arengus. Koguteos. Toim D. Paldi. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, lk 66–80.